

Formanty i ich znaczenie

Materiał składa się z sekcji: "Rodzaje formantów", "Znaczenie słowotwórcze wyrazów", "Zadaniowo".

Materiał zawiera 3 ilustracje (fotografie, obrazy, rysunki), 9 ćwiczeń, w tym 7 interaktywnych.

Zasób zawiera: współczesną fotografię z pixabay; wyjaśnienie, czym są formanty i jak zmieniają znaczenie wyrazu w stosunku do znaczenia ich podstawy słowotwórczej. Polecenie: w jaki sposób powstają wyrazy pochodne.

Zasób zawiera informacje o rodzajach formantów i modyfikacji znaczenia wyrazu podstawowego, dzięki czemu powstają: nowe znaczenia wyrazów, nowa barwa znaczeniowa bądź emocjonalna wyrazów. Dołączono także ilustrację obrazującą wpływ formantów na wyraz pochodny.

Zasób zawiera: wyjaśnienie, czym jest znaczenie słowotwórcze wyrazu.

W skład zasobu wchodzi dwa ćwiczenia otwarte i siedem ćwiczeń interaktywnych.

Formanty i ich znaczenie

Formanty i ich znaczenie

Źródło: Pixabay, domena publiczna.

Formant to cząstka, za pomocą której od wyrazu podstawowego tworzony jest wyraz pochodny. W ten sposób powstają zdrobnienia (np. dome**ek**, kote**ek**, macze**ek**) lub zgrubienia (np. buc**isko**, dom**isko**). Cząstki -ek/-isko świadczą o małości/wielkości czegoś, a także przekazują informacje o emocjach i ocenach: pierwszy formant pojawia się w wyrazach nacechowanych pozytywnie, a drugi – w wyrazach nacechowanych negatywnie lub ironicznie.

Już wiesz

Odpowiedz na pytanie, w jaki sposób powstają wyrazy pochodne.

Rodzaje formantów

Rodzaje formantów:

- **przedrostki (prefiksy)** - czyli części słowotwórcze znajdujące się przed podstawą słowotwórczą, np. u + piec,
- **przyrostki (sufiksy)** - czyli części słowotwórcze znajdujące się po podstawie słowotwórczej, np. bieg + anie,
- **wrostki (interfiksy)** - czyli części znajdujące się między podstawami słowotwórczymi pochodzącymi z dwóch wyrazów, np. samo + o + lot,
- **formanty zerowe (ø – jest to przekreślone „o”)** - występuje w wyrazach pochodnych powstałych przez odrzucenie zakończenia wyrazu podstawowego, np. dźwig(ać) - dźwig(ø).

Zapamiętaj!

Niekiedy trudno poprawnie wyznaczyć podstawę słowotwórczą i formant w wyrazie pochodnym. Warto więc zapamiętać, że **podstawa słowotwórcza** w wielu wypadkach pokrywa się z tematem fleksyjnym wyrazu podstawowego. Mogą w niej zachodzić **oboczności**, czyli wymiany głosek, np. **las** → **leśny**, oboczności – a:e, s:ś.

Dzięki formantom powstają:

- czasowniki dokonane, np. liczyć → **policzyć**,
- rzeczowniki należące do różnych grup znaczeniowych:
 - nazwy czynności np. malować → malow**anie**,
 - nazwy wykonawców czynności, np. piosenka → piosenk**arz**,
 - nazwy urządzeń, np. prać → pralk**a**,
 - nazwy cech, np. mądry → mądro**ść**,
 - wyrazy zdrobniałe, np. herbata → herbat**ka**,
 - wyrazy zgrubiałe, np. pies → ps**isko**,
- stopień wyższy przymiotników i przysłówków, np. mił**szy**, wesele**j**,
- stopień najwyższy przymiotników i przysłówków, np. najdelikatn**iejszy**, najprośc**iej**.

Co wnoszą formanty do wyrazu pochodnego?

Nowe znaczenie	Nowe zabarwienie emocjonalne	Zmiana części mowy i jej funkcji w zdaniu	Nowe znaczenie stylistyczne
kawa „rzecz” kawi-arnia „miejsce, gdzie pije się kawę”	pies pies-ek „mały pies” ps-isko „duży pies”	czytać (czasownik – orzeczenie) czyt-anie (rzeczownik – podmiot)	kłamczuch „ktoś, kto kłamie” kłamczuszek „ironicznie lub pogardliwie o kimś, kto kłamie”

Co wnoszą formanty do wyrazu pochodnego?

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

Znaczenie słowotwórcze wyrazów

Znaczenie wyrazu pochodnego można odczytać, tworząc jego definicję, która nazywa się **parafrazą słowotwórczą**. Na przykład *mędrzec* to „ktoś, kto jest mądry” a *drukarz* to „ktoś, kto drukuje”. Definicje te nie zawsze pokrywają się z tymi, które znamy ze słowników. Mają one jedynie pokazać, jak za pomocą formantów tworzy się nowe znaczenia wyrazów.

Zadaniowo

Ćwiczenie 1

Odwołując się do podanych wyrazów podstawowych i pochodnych, uzupełnij w tabeli informacje dotyczące podstawy słowotwórczej, formantu i oboczności. Tam, gdzie oboczności nie występują, wpisz - brak.

Wyraz podstawowy	Wyraz pochodny	Podstawa słowotwórcza	Formant	Oboczności
druk	druczek	drucz-	-ek	k:cz
nauczyciel	nauczycielka			
stół	stolarz			
czerwony	czerwonawy			
wesele	weselny			
trawa	trawiasty			
chodzić	chodnik			
zaprosić	zaproszenie			

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

Ćwiczenie 2

Rozpoznaj rodzaje formantów w podanych wyrazach pochodnych, a następnie przyporządkuj je do właściwych kategorii.

Przedrostki

dźwig

śpiew

samolot

podpisanie

zielonawy

bieg

rurociąg

żywoptot

przeliczyć

listonosz

grzeczność

cukiernia

ekstraklasa

zapisać

odczyt

sprzedawca

Przyrostki

Wrostki

Formanty zerowe

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

Ćwiczenie 3

Wpisz do tabeli wyrazy podstawowe oraz wrostki.

Wyraz pochodny (złożony)	Parafraza słowotwórcza	Wyrazy podstawowe	Wrostek
nosorożec	„zwierzę z rogiem na nosie"	nos, róg	
krótkowzroczny	„taki, który ma krótki wzrok"		
złotodajny	„taki, który daje złoto"		
nosiwoda	„ktoś, kto nosi wodę"		
obcokrajowiec	„ktoś, kto jest z obcego kraju"		
pięciobok	„coś, co ma pięć boków"		

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

Ćwiczenie 4

Uzupełnij tabelę wyrazami pochodnymi według podanego wzoru.

Część mowy z formantem	Wyraz pochodny
Rzeczownik z przyrostkiem -ca	kierowca
Przymiotnik z przyrostkiem -alny	
Czasownik z przedrostkiem prze-	
Przymiotnik z przyrostkiem -owy	
Rzeczownik złożony z wrostkiem -i-	
Rzeczownik z przyrostkiem -ość	

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

Ćwiczenie 5

Wpisz własne propozycje dowolnych wyrazów pochodnych do odpowiednich rubryk – zgodnie ze znaczeniem zawartym w formancie.

Wykonawca czynności	Czynność	Cecha	Miejsce	Zgrubienie	Zdrobnienie
biegacz					

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

Nazwy mieszkańców	Narzędzie	Zawody męskie	Zawody żeńskie

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

Ćwiczenie 6

Od poniższych wyrazów utwórz wyrazy pochodne – zgodnie z podaną parafrazą słowotwórczą. Wpisz obok formanty.

kurzyć → „usunąć kurz” ,

pizza → „miejsce wypieku i sprzedaży pizzy” ,

mocny → „ekspresywnie: taki, który jest bardziej mocny” ,

po, matura → „taki, który jest po maturze” ,

nad, morze → „taki, który jest nad morzem” ,

księga, zbiór → „zbiór książek” ,

pięć, kąt → „figura, która ma pięć kątów” ,

kłamca → „ekspresywnie o kłamcy” ,

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

Pamiętaj!

Wyrazy pochodzące od tego samego wyrazu podstawowego tworzą **rodzinę wyrazów**, dlatego nazywa się je **wyrazami pokrewnymi**. Mają one wspólny **rdzeń**, czyli niepodzielną słowotwórczo częśćkę, która ma jednakowe znaczenie we wszystkich wyrazach pokrewnych. Przykład rodziny wyrazów to: śnieg, śnieżny, śnieżka, śnieżynka, zaśnieżony, śniegowy.

Rodzina wyrazów

Źródło: Learnetic SA, licencja: CC BY 4.0.

Ćwiczenie 7

Pogrupuj odpowiednio wyrazy pokrewne należące do jednej rodziny wyrazów.

Pisać

Kwiat

Uczyć

nauczyć

uczeń

nauczanie

kwiatowy

kwiateczek

pismak

uczniowski

pismo

rozkwit

nauczycielka

odpisać

pouczyć

kwitnąć

pouczenie

nauczyciel

odpis

przepisać

napisać

napis

uczelnia

kwiatek

rozkwitnąć

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

Ćwiczenie 8

Wymień kilka wyrazów z języka młodzieżowego, które powstały w wyniku skrócenia wyrazów podstawowych, np. na razie → nara → narka.

Ćwiczenie 9

Określ, jakie cechy stylistyczne mogą mieć w języku potocznym lub młodzieżowym następujące wyrazy:

- zalka;
- focia;
- ziomal.